

HALK(IN) HİKÂYESİ, HAK(K'IN) HİKÂYESİ MİDİR?

Ebru KARADENİZ*

“Halk eserlerini bir vatan gibi
koruyacağımız günler gelmiştir.”

Eflatun Cem GÜNEY

Halk hikâyelerini bütün bir toplum oluşturur. Sözel toplumların bu en karakteristik metinlerinde toplumsal dikkat; uzun yıllar, yinelene yinelene anlatılır. Bu yüzden halk hikâyeleri, kültür coğrafyamızın hissiyatını en ince ayrıntılarına kadar içinde barındırır, toplumsal bellek oluşturur. Toplumsal belleğin, beğenin, düşünce ve eğilimlerin aktarıldığı halk hikâyeleri, içeriğindeki bu toplumsal kodlardan dolayı, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, Türk halkına Batılı değerlerle estetik beğenileri benimsetmek için bir engel olarak görülür. Toplumsal Batılılaşmanın hızını kesebileceği öngörülen bu engel, modernize edilmeye çalışılır. Özgün kodlarıyla dokusuna tamamen ters bir yapılandırma ile halk hikâyeleri yeniden düzenlenir; bu geleneksel metinlerden Batılılaşmaya hız ve katkı sunması beklenir. Toplumumuzun gönül dilini aktaran halk hikâyeleri, yakın zamana değin gereken ilgi ve alakayı da göremez.

Uzun bir unutulmuş sürecinin ardından 2016’da, Büyüyen Ay Yayınları, *Aşk Gölünde Yüzen Canlar/Klâsik Aşk*

Hikâyeleri Külliyyatı’nı yayımlayarak unutulmuş son vermeyi başardı. Ahmet Özalp’ın sunuşuyla yayımlanan kitap, halk hikâyelerinin orijinal nüshalarını biraraya getiriyor.

Cumhuriyet Batılılaşması ve Halk Hikâyeleri

Cumhuriyet’in ilk dönem yöneticileri, hızla toplumu Batılı değerlerle donatmayı amaçladıkları için bu amaçlarına otantik halk hikâyelerinin engel olduğunu düşünür. Ağâh Sırrı Levend “*ümme çağındaki Türk Edebiyatı*’nda, hikâye türünün ilk kaynağının, Kur’andaki kıssalar, dervişler arasında yayılmaya başlayan enbiya ve evliya ‘menkabe’leri, din ulularının efsaneleştirilmiş kişilikleri çevresinde oluşan söylentiler” (1984:122) olduğunu belirtir. Tasavvufi vurgu ve dokusu yüksek olan halk hikâyeleri, cumhuri-

* Ebru KARADENİZ, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

yet Batılılaşmasının önünde -Doğu'yu gösteren bir yönseme olarak algılandı- ğı için- bir engel teşkil ettiği düşünülür. Agâh Sırrı Levend'in, söylentiler aracılığıyla ilişkilendirdiği hikâye-din ilişkisini de bu bağlantıda görmek gerekir. Oluşum sürecini, meddahlar aracılığıyla gelecek nesillere aktarılarak tamamlayan Türk halk hikâyeleri, 16. yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanmış ve toplumsal muhayillemizi daha o yıllardan belirlemeye başlamıştır.

Doğu anlatı geleneğine uygun olarak "*Halk hikâyeleri de minyatürler gibi perspektiften yoksundur. Hikâyelerde konu birliği, yer ve zaman kaydı da yoktur*" (Levend, 1984:125). Ayrıca halk hikâyesi kahramanları; halkımızın çok sevdiği, Allah'a yakın, yüce ruhlu, Doğu'ya özgü karakter ve kişiliklere sahiptir. Dört bölümden oluşan Türk halk hikâyelerinin fasıl bölümünde Hz. Muhammed ve dört halifeyi öven şiirler okunur, dinî konulara da yer verilir. Daha sonra döşeme, asıl konu, sonuç ve dua, efsane bölümleri gelir. Efsane bölümünde kavuşamayan âşıklar için asıl vuslatın ahirette olduğu vurgulanır.

Geleneksel halk hikâyelerinin döşeme metnine örnek olarak *Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*'nın, "Giriş" bölümüne bakılabilir. Çeşitli münacat, naat ve aşk şiirlerinin aktarıldığı bu bölümde; Dede Korkut'tan, Yunus'tan, Karacaoğlan'dan, Köroğlu'ndan alıntılanan şiirler bulunuyor. Ağırlıklı olarak Allah'tan ve O'nun hikmetinden bahsedilen şiirlerde Dede Korkut, bu temalara ek olarak Hz. Muhammed

(s.a.v.) ve Hz. Aliden de bahseder.¹ Ancak bütün bunlar, perspektifsel (mimesis) Batılı anlatıyla rasyonaliteye, "modern düşünce"ye karşı geride kalmış bir dünya görüşünün uzantıdır.

Halk Hikâyelerinin Modernleş(tiril)mesi Meselesi

1930-1946 döneminde devlet, toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi görevini de üstlenir; "*halk için, halka rağmen*" kararlar alır. Bu dönemde toplumu değiştirme amacıyla yapılan bir dizi değişiklik, devrim niteliğindedir. Cumhuriyet Dönemi'nde arı bir dil oluşturmak için Türk Dil Kurumunun kurulması, tarihin Osmanlı-İslam motiflerinin ağırlığından kurtulması için Türk Tarih Kurumunun kurulması, dinin denetlenmesi için Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması, eğitimde Avrupalı bir yapı kurulması, sanatta Avrupalı bir rota izlenmesi sosyokültürel alandaki değişimlere örnek gösterilebilir. Türk Dil Kurumu, Türk diline yönelik ilk kurultaydaki "*Doğu uygarlığı âleminden çıkmış bulunuyoruz. Artık Batı uygarlığı içindeyiz. Bu yüzden dilimizi bu yeni uygarlığın getirdiği kavramları da karşılayacak seviyeye getirmeliyiz.*" (aktaran Katoğlu vd., 1992: 417) anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen dil devrimi, birçok alanda etkisini gösterir. Arı bir Türkçe için dinî ibadetler, Türkçe yapılıp ezan, Türkçe okunmalıdır. Modern eğitimin temel ayaklarını oluşturan dil, tarih ve din konularında üniversitelerde,

¹ bk. *Aşk Gölünde Yüzen Canlar/Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, s. 26, 2016.

okullarda yeni düzenlemeler yapılır. Modern, Avrupai yapıda kurulan üniversiteler, halkevleri, köy enstitüleri, ilkokullar siyasi iktidarın ideolojisine çağdaş yurttaş yetiştirme amacı taşıyan misyoner bir anlayışın ürünüdür (Katoğlu vd., 1992: 406,411). Böylece Türkiye Cumhuriyeti, “ümme bilinci” yerine laik bir anlayışla “millet” kavramı etrafında şekillenir.

Müzikte modernleşmeye (1926) gidilen dönemde halk hikâyelerinin de modernleştirilmesi pek de absürt karşılanacak bir durum değildir. Neticede modern bir toplum oluşturma girişimlerinden halk hikâyeleri de payını alır. Tek Parti Dönemi’nde neşriyat çalışmalarının dil devrimine uygun yapılması için gerekli kanunlar çıkarılır: 1931’de çıkarılan Matbuat Kanunu, 1934’te çıkarılan Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ve Vazifelerine dair kanun, 1938 Basın Birliği Kanunu. Matbuat Kanunu’nun 40. maddesine göre, “*padîşahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunulamaz*” (Matbuat Kanunu, 1931: md.40). 1934’te Matbuat Umum Müdürlüğü’nün vazifelerinin belirlendiği kanunda “*Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, Devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek; Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına muğayir fikir cereyanlarının yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtası ile mücadele etmek; Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek*

için tedbirler almak” (Matbuat umum müdürlüğü teşkilâtına ve vazifelerine dair kanun, 1934: md.1) gibi maddeler yer alır. Müdürlük, bu kanunla millî matbuatın inkılap prensiplerine, devlet siyasetine ve ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlamakla görevlendirilir. 1938’deki Basın Birliği Kanunu’yla rejimin ilkelerini halka yaymak ve benimsetmek amaçlanır. Bu kanunlarla dil-tarih-eğitim-din alanında yapılan devrim niteliğindeki yenilikleri eleştiren ya da eskiyi hatırlatan yayımlar, inkılap prensiplerine ve Cumhuriyet’e karşı işlenen bir suç olarak görülür ve yayımı yasaklanır. Böylece eğitimle oluşturulmaya çalışılan Cumhuriyet değerlerini benimseyen yurttaş, basın yoluyla da desteklenir.

İster istemez manevi kültürün birçok unsurunun kaybolduğu 1930-1946 döneminde Türkiye, bir kültür erozyonu yaşar. Bu erozyon günümüze kadar uzanır. 1930-1946 döneminde halkevleri vasıtasıyla halk hikâyelerinin toplatılması ve derlenerek modern halk hikâyeleri hâline getirilmesi toplumun, modernleşmenin bir nesnesi olarak algılandığının göstergesidir. Konunun önemine binaen Türk halk hikâyelerinin modernleştirilmesi sürecine daha ayrıntılı bakmak gerekir.

Kazım Karabekir’in henüz Kurtuluş Savaşı’nın sürdüğü yıllarda (1922) Maarif Nezaretine sunduğu rapor, Türk halk hikâyelerinin modernleştirilmesi projesinin başlangıç aşaması olarak görülebilir. 1922’de sunulan rapor, 1930’larda proje olarak hayata

geçirilir.² 1937’de İçişleri Bakanlığı ve dönemin Matbuat Umum Müdürlüğü, yaptığı araştırmalarda “sanatçı-aydın kesiminin halka inememesi, halkın cumhuriyet değerlerini benimse(ye)-memesi”nin sebeplerinden birini de halk hikâyelerine bağlar. Halkı eğitmek ve terbiye edip modern yurttaş hâline getirmek için 11 Mayıs 1937’de İçişleri Bakanlığının Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla yayımladığı genelgede dönemin aydın kesimi, halk hikâyelerini, rejimin ilkelerine uygun biçimde derlemekle görevlendirilir. Genelgede, “*Berbat ifadeli, dini tahrikât yapar mahiyette, efsane ve batil itikatlarla dolu*” olan halk kitaplarının satışlarının elli bine yakın olması, yetkilileri bu kitapları tespit etmeye, ayıklamaya ve yeniden yazdırmaya yöneltir. (490.01.851.364.1.94, Belge 31’den aktaran Karakoç, 2012: 193) Genelgede; halk için yeni harflerle basılan romanlarda hikâyelerin sayısı, münevverler için basılan roman ve hikâyelerin sayısından daha fazla olduğunun tespit edilmesiyle (490.01.851.364.1.95, Belge 31.1-490.01.851.364.1.96, Belge 31.2’den aktaran Karakoç, 2012: 193) hikâyelerinin modernleştirilmesi kararı alınır. Genelgeye bakıldığında halkın iyi bir okur/dinleyici olduğu da görülür.

K. İrfan Karakoç, genelgenin iki temel amaç taşıdığına işaret eder: Bunların ilki, halk hikâyelerinin çoğunun “*irticâî fikirlerle dolu, dinî tahrikât ya-*

par mahiyette” oluşudur. Bu da değişimin temel itkisi olan aşırı modernleşme/secüler Kemalist rejimin en “*te-tik*” durduğu alandır. İkincisiyse halk hikâyelerinin yeni devletin tezlerine uygun hâle getirilmiş versiyonlarıyla halka ulaşip onu, eğiterek yekpare bir “*millet*”e çevirme isteğidir (2012: 200). Böylece 1930-1946 döneminde yapılan reformlar halk hikâyeleriyle desteklenir.

Halk hikâyelerinin modernleşme faaliyetlerine Besim Atalay, Bekir Sıtkı Kunt, Peyami Safa gibi birçok yazar katılır. İçlerinden en dikkat çeken Bekir Sıtkı Kunt’un derlediği *Arzu ile Kamber* hikâyesi olur. Kunt’un derlediği *Arzu ile Kamber* hikâyesi, halk hikâyelerinin modernizasyonuna ilişkin karakteristik bir örnektir:

“*Köyün mektebi yeni bir yapı idi. Sınıflarında sıralar vardı. Duvarlara haritalar asılmıştı. Sıraların karşısında kara tahta, onun yanında muallimin masası vardı. Mektebin muallimi Ankaradaki muallim mektebinden yeni çıkmış genç; bilgili bir adamdı. Mektep çocuklarına çok iyi bakıyordu. Onlara çok şeyler öğretiyordu. Cumhuriyet bayramında mektebi bayraklarla süslüyorlardı. Genç muallim bütün köylüleri oraya toplayıp onlara eski padişah idaresinin zulmünden, bundan sonra Cumhuriyetin iyiliklerinden bahsediyor, Atatürk’ün bütün dünyaya ün salmış büyüklüğünü, Türk olarak dünyaya gelmenin nimetlerini anlatıyordu. Kanber de Arzu ile beraber bu memlekette Cumhuriyet devrinde kardeş olarak doğdukları, başlarında Atatürk gibi büyük bir adam olduğu için, çok*

2 bk. *Aşk Gölünde Yüzen Canlar/Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, s. 11, 2016

mesut olduklarını anlıyorlardı.” (Kunt, 1940: 5’ten aktaran Öztürk, 2006: 64)

Arzu ile Kanber’in modernize edilen bu versiyonunda para biriktirmenin, çalışmanın, vergi vermenin ve tasarrufun önemi her fırsatta vurgulanır. “Otomobil”, “doktor”, “hastane” gibi kavramlarla modernlik vurgusu öne çıkarılır. Hikâyeye ideolojik bir mekân olan halkevi de katılır. Halkevi Köycülük şubesine *Arzu ile Kanber*’in düğününü baloyla yapma görevi verilir. Arzu, baloda beyaz gelinlik; Kanber ise siyah kumaşlı güvey elbiseleri giyer. Baloya şehrin valisi de katılır (Kunt, 1940: 35’den aktaran Öztürk, 2006: 64).

Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı’na alınan *Arzu ve Kanber* hikâyesine baktığımızda durumun hiç de böyle olmadığı görülür. Küçük yaşta babasıyla hac yolculuğuna çıkan Kanber’in kervanı, haramilerin saldırısına uğrar. Babasız kalan Kanber’i, bir çavuş sahiplenerek büyütür. Çavuş, Arzu’nun babasıdır. Arzu’yla Kanber beraber büyür. İkisinin de okula gittiği dönemde birbirlerine âşık olurlar. Hikâyede iki âşığın kavuşamaması anlatılır. Ancak yıllar sonra Arzu, Kanber’in yaşadığı kasabaya dönebilir. İki âşık, birbirlerine sarılarak “Allah’ın rahmetine” kavuşur. Sonsuz vuslat olarak nitelenen kavuşma, öldüklerinde yaşanır. Birlikte olmalarını istemeyen anne, iki âşığın birbirine sarılarak öldüğünü görünce Allah’tan bağışlanmak diler. Duası kabul olan kadın, “Lebbeyk!” diyerek can verir. Arzu’yla Kanber, mezara konmadan mezardan ikisinin ruhlarını

temsil eden iki beyaz güvercin uçar. İki sevgili birbirinden ayrılmadan öylece gömülür. Mezarlığının olduğu yere türbeleri yapılır. Bu iki âşığın durumuyla ilgili murakabe yapan bir derviş, iki sevgilinin cennette muhabbet ve sefa içinde yaşadığını görür (2016:21-75). Arzu ile Kanber gibi diğer hikâyelerde de görülen ahiret inancı, Allah sevgisi, anlatı mekânlarının içinde Arap-İran coğrafyasının da bulunması Batı uygarlığı hassasiyetlerine engeldir. Bu duruma en iyi örnek Aslı’sını arayan Kerem’in diyar diyar dolaşmasıdır. Dinî değerlerin ön planda tutulduğu halk hikâyelerinde olayların şahların, padişahların dönemlerinde yaşanması; Osmanlı-İran şah/padişahlarının hikâyelerde adlarının geçmesi Türk Tarih Kurumunun amaçlarına aykırı bir durum olarak değerlendirilir. Kısaca 1930-1946 döneminde Kays’ın Mecnun olması; beşeri aşkın ilahi aşka dönüşmesi, Batılılaşmayı baltalamaktır!

Birçok yazar ve entelektüel, halk hikâyeleriyle modernleşme çalışmalarını desteklemeyi sahiplense de birçok yazar da bu anlayışa karşıdır. Peyami Safa, önceleri halk hikâyelerinin modernleştirilmesi çalışmalarını destekler. Ancak daha sonra “*Nasreddin Hoca’ya smokin giydirmek, Leyla ile Mecnun’a tango yaptır(t)mak ve Koroğlu’nun yüzüne bir zehirli gaz maskesi geçirmek, Keloğlan’ın sevgilisini Zümrüdü Anka’nın sırtından alıp teyyareye bindirmek ve Paris’teki 1937 sergisine götürmek ne şarttır ne de doğru bir şeydir...*” der (Özalp, 2016: 12). Bu durumu halkın “*masum ve karanlık*

ruhuna” (Cumhuriyet, 17.5.1937’den aktaran Öztürk, 2006: 60) tamamen yabancı kalmak olarak belirtir. Halk hikâyelerinin modernleştirilmesine Peyami Safa’nın yanında Hüseyin Cahit Yalçın, Nurullah Ataç, Pertev Naili Boratav gibi isimler de karşı çıkar.

Besim Atalay, Bekir Sıtkı Kunt, Behçet Kemal Çağlar, Hikmet Feridun Es gibi bazı isimler de halk hikâyelerinin modernleş(tir)me projesine destek verir. Hikmet Feridun, projeden beklenen yararı şöyle açıklar: “Bu şekilde, en küçük köye kadar giren bu halk hikâyeleri vasıtasıyla inkılabı, tezimizi, en ufak köy evine, köy kahvesine kadar sokabileceğiz. En çok okunan eserlerin içinde en yeni hadiseleri, son yıllarda yaptıklarımızı vatandaşlara anlatabileceğiz” (Akşam, 16.5.1937’den aktaran Öztürk, 2006: 56).

Ancak modernleştirilen halk hikâyeleri, halktan ilgi görmez. Nutuk okunması gereken kahvehanelerde meddahlar; otantik halk hikâyeleri okunmayı, anlatmayı sürdürür. Köy enstitülerinden, halkevinden çıkan öğrenciler, akşamları kahvehanelerde bu hikâyeleri dinler. Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat II*’de halk hikâyelerinin “kuvvetle yaşadığını” (1982:211) belirtir. Halk hikâyelerinin modernizasyonu projesi başarılı olamaz. Projenin başarısızlık sebebi, halkın modernleşen hikâyeleri içselleştirememesidir. Halkın içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar, projeyi başarısızlığa mahkûm etmiştir.

Sonuç

Klasik Aşk Külliyyatı’nı derleyen Ahmet Özalp, “amaçlarının halk hikâyeleri metinlerini doğru, eksiksiz, ‘iç hikâyesi’ korunmuş; çelişki, tutarsızlık, yanlışlardan arınmış ve her kesimin zevkle okuyacağı şekilde hazırlamaya gayret ettiklerini, bunun için metnin çeşitli versiyonlarına, taşbaskılarına başvurulduğunu” belirtir (Özalp, 2016: 16). *Klasik Aşk Külliyyatı*; toplumsal hafızayı canlı tutmaya çalışarak sözün, kültürün bir parçası olduğunu hatırlatır. Türk toplum bilimi, tarihi ve kültürü için kıymetli bir “değer” olan kitap, toplumumuzun kültürel köklerinden çekineceği devirleri geride bıraktığının bir göstergesidir. Ömrünü halk hikâyeleriyle masallara adayan Eflatun Cem Güney’i unutmamak gerekir:

“İmdi, halk dilinin vatanı sayılan halk eserlerini bir vatan gibi koruyacağımız günler gelmiştir. Bunları halk ağız ve halk zevkiyle işleyerek, milli kütüphanemiz için değişmez, kılma dokunulmaz demirbaş nüshalarını meydana getirmeliyiz. Biz, otuz yıllık bir derleme ve taramadan sonra şimdi de karınca kararınca bunu yapmağa özeniyoruz. Az çok ağız tadile okunabilir, aydınlarımızın da dudağına bir parmak bal çalabilirse, gözlerimin sönen çırası sevinçle yanacak; gayrı iki elim böğrümde, muradım koynumda kalmayacaktır. Allah emeğimizi boşa çıkarmasın.”

Kaynaklar

- ANONİM (2016), *Aşk Gölünde Yüzen Canlar/Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, Cilt 1-2-3, der. N. Ahmet Özalp, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1982), *Folklor ve Edebiyat II*, Adam Yay., İstanbul.
- KARAKOÇ, Kani İrfan (2012), “Ulus-Devletleşme Süreci Ve “Türk’ Edebiyatı”nın İnşası (1923-1950)”, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Ankara.
- LEVEND, Agâh S. (1984), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖZTÜRK, Serdar (2006), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, ss. 47-72.
- TUNÇAY, Mete, KOÇAK, Cemil, ÖZDEMİR, Hikmet, BORATAV, Korkut, HİLAV, Selahattin, KATOĞLU, Murat, ÖDEKAN, Ayla (1992), *TÜRKİYE TARİHİ 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt: 4, der. Sina, Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.